

Rewitalizacja. Dziedzictwo przeszłości a determinanty przyszłości

Revitalization. The legacy of the past and the determinants of the future

dr Mariola Pytlak

Akademia Nauk Stosowanych im. Haliny Konopackiej w Pruszkowie

Streszczenie

Cel: Prezentacja znaczenia działań rewitalizacyjnych oraz określenie ich wpływu na poprawę jakości życia mieszkańców oraz na rozwój infrastruktury lokalnej.

Material i metody: Zakres badania wiązał się z koniecznością zgromadzenia informacji na temat podstaw rewitalizacji, które kształtowane są na poziomie Unii Europejskiej i implementowane w Polsce. Dzięki tym informacjom możliwe jest lepsze zrozumienie mechanizmów finansowania oraz strategii, które mają na celu wsparcie lokalnych społeczności w ich drodze do modernizacji i poprawy jakości życia. Wykorzystując metodę analizy opisowej możliwe będzie przyjrzenie się każdemu z tych etapów, uwzględniając różnorodne konteksty i czynniki wpływające na efektywność działań rewitalizacyjnych. Kluczowym elementem tej metody jest zestawienie różnorodnych źródeł informacji – od raportów rządowych, przez publikacje naukowe, po lokalne dokumenty planistyczne. Analiza porównawcza umożliwi nie tylko identyfikację najlepszych praktyk stosowanych w rewitalizacji, ale także dostarcza cennych wskazówek dla przyszłych działań. Dzięki temu można lepiej zrozumieć, jakie strategie przynoszą oczekiwane rezultaty, a które z nich nie spełniają pokładanych w nich nadziei.

Wyniki: Podejmując działania w zakresie rewitalizacji, władze Grodziska Mazowieckiego muszą mieć na uwadze perspektywę długofalową. Zmiany w przestrzeni miejskiej powinny być przemyślane i planowane tak, aby odpowiadały nie tylko bieżącym potrzebom, ale także przyszłym wyzwaniom. Dlatego istotne jest, aby – tak jak w przeszłości – prowadzony był otwarty dialog z mieszkańcami oraz ekspertami. Warto zastanowić się, czy obecne działania są zgodne z potrzebami mieszkańców oraz czy rzeczywiście przyczyniają się do poprawy jakości życia w Grodzisku. W przeciwnym razie, kolejne projekty mogą jedynie powiększać deficyt budżetowy.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, dziedzictwo kulturowe, środki unijne, przestrzeń miejska.

Summary

Objective: To present the importance of revitalization activities and to determine their impact on improving the quality of life of residents and on the development of local infrastructure.

Material and Methods: The scope of the study was related to the need to collect information on the basics of revitalization, which are shaped at the European Union level and implemented in Poland. With this information, it is possible to better understand the financing mechanisms and strategies that aim to support local communities on their way to modernization and improving the quality of life. Using the method of descriptive analysis, it will be possible to look at each of these stages, taking into account various contexts and factors affecting the effectiveness of revitalization activities. A key element of this method is the compilation of various sources of information – from government reports, through scientific publications, to local planning documents. Comparative analysis not only makes it possible to identify the best practices used in revitalization, but also provides valuable guidelines for future activities. This allows you to better understand which strategies bring the expected results and which of them do not meet the hopes placed in them.

Results: When undertaking activities in the field of revitalization, the authorities of Grodzisk Mazowiecki must bear in mind the long-term perspective. Changes in urban space should be thought out and planned so that they meet not only current needs, but also future challenges. Therefore, it is important that – as in the past – there is an open dialogue with residents and experts. It is worth considering whether the current activities are in line with the needs of the residents and whether they really contribute to improving the quality of life in Grodzisk. Otherwise, further projects can only increase the budget deficit.

Key words: revitalization, cultural heritage, EU funds, urban space.

Wprowadzenie

Zmiany ustrojowe w latach 90. XX wieku wiązały się z wprowadzeniem zasad gospodarki rynkowej, decentralizacją zarządzania (odrodzenie się samorządów) oraz szybkim procesem prywatyzacji. Efektem transformacji było gwałtowne ujawnienie się wszystkich narastających przez lata problemów – sprostanie konkurencji przy braku odpowiedniego zaplecza finansowego i zaplecza instytucjonalnego. Samorzady stanęły przed trudnym zadaniem sprostania narastającym przez lata problemom wynikającym ze znacznego zniszczenia tkanki mieszkaniowej oraz skutków transformacji w postaci zmian gospodarczych skutkujących likwidacją wielu zakładów przemysłowych i narastających problemów społecznych. Sposobem na ich rozwiązanie mogła stać się rewitalizacja. Łacińskie *re+vita* oznaczało „przywrócenie do życia, ożywienie”. W podobny sposób traktowane były centra starych miast i obszary śródmiejskie, a celem podejmowanych na ich terenie działań rewitalizacyjnych – podobnie jak w terminie medycznym – było przywrócenie im pełnionych w przeszłości i utraconych w wyniku starzenia się funkcji. Działania podejmowane przez gminę Grodzisk Mazowiecki w ramach rewitalizacji odzwierciedlają szereg projektów inwestycyjnych, które mają na celu poprawę infrastruktury oraz zwiększenie dostępności usług publicznych. Realizacja tych inwestycji przyczyniła się do tworzenia korzystnych warunków życia, a także do wzrostu atrakcyjności gminy dla nowych mieszkańców i inwestorów. Efektywność działań gminy jest widoczna w zrealizowanych projektach, które przyczyniają się do zrównoważonego rozwoju tej lokalnej społeczności.

W opracowaniu podjęta została szczegółowa analiza i ocena znaczenia działań podejmowanych w ramach procesu rewitalizacji, ze szczególnym zwróceniem uwagi na rozwiązania mające kluczowe znaczenie dla budowania trwałego rozwoju gminy Grodzisk Mazowiecki. Celem opracowania jest prezentacja znaczenia działań rewitalizacyjnych oraz określenie ich wpływu na poprawę jakości życia mieszkańców oraz na rozwój infrastruktury lokalnej. Tym samym podjęta została próba odpowiedzi na pytanie: Jakie efekty przynosi rewitalizacja w kontekście długofalowego rozwoju gminy? Zakres badania wiązał się z koniecznością zgromadzenia informacji na temat podstaw rewitalizacji, które kształtowane są na poziomie Unii Europejskiej i implementowane w Polsce. Dzięki tym informacjom możliwe jest lepsze zrozumienie mechanizmów finansowania oraz strategii, które mają na celu wsparcie lokalnych społeczności w ich drodze do modernizacji i poprawy jakości życia.

Proces rewitalizacji w Grodzisku Mazowieckim

Gmina Grodzisk Mazowiecki skutecznie korzysta z funduszy unijnych oraz krajowych, co pozwala na realizację ambitnych planów i projektów. Środki te umożliwiają wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań, które są dostosowane do potrzeb lokalnej społeczności i pozwalają na tworzenie przestrzeni publicznych sprzyjających integracji społecznej i aktywności obywatelskiej. Rewitalizacja, jako proces transformacji przestrzeni miejskiej, składa się z wielu etapów, które wymagają szczegółowego zrozumienia oraz oceny. Wykorzystując metodę analizy opisowej możliwe będzie przyjrzenie się każdemu z tych etapów, uwzględniając różnorodne konteksty i czynniki wpływające na efektywność działań rewitalizacyjnych.

W latach 90. XX wieku Grodzisk Mazowiecki borykał się z wieloma problemami, które w znaczący sposób wpływały na jakość życia mieszkańców. W tym okresie, mimo ewidentnej potrzeby działań rewitalizacyjnych, brak środków finansowych oraz odpowiednich strategii skutecznie hamował wszelkie inicjatywy, które mogłyby poprawić sytuację w mieście. Miasto, zmagало się z degradacją infrastruktury oraz zaniedbanymi przestrzeniami publicznymi. Ulice były w złym stanie, a wiele budynków wymagało pilnych remontów. Mieszkańcy czuli się zniechęceni i zrezygnowani, widząc, że ich otoczenie nie tylko nie sprzyja rozwojowi, ale wręcz wpływa na pogorszenie jakości ich życia. Rewitalizacja to proces, który wymaga zaangażowania zarówno ze strony mieszkańców, jak i lokalnych władz. Mimo trudności, jakie napotymano w tamtym okresie, warto zauważyć, że potrzeba rewitalizacji była coraz bardziej odczuwalna. Dopiero po latach zaczęto dostrzegać konieczność wprowadzenia działań rewitalizacyjnych. W miarę jak sytuacja finansowa miasta zaczęła się poprawiać, pojawiły się pierwsze oznaki zmian.

Pierwsze działania w zakresie rewitalizacji podjęte zostały w Grodzisku Mazowieckim dopiero po polskiej akcesji do Unii Europejskiej. W dokumencie Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Grodzisk Mazowiecki z 2006 roku rewitalizacja zdefiniowana została jako „świadomie zapoczątkowany proces zmian przestrzennych, społecznych i ekonomicznych w zdegradowanych częściach miast, przyczyniający się do poprawy jakości życia mieszkańców, rozwoju kultury, ożywienia gospodarczego i odbudowy więzi społecznych, a także przywrócenia ładu przestrzennego” [s. 5]. Przeprowadzona została wieloczynnikowa analiza faktograficzna oraz jakościowa sytuacji w mieście, w trzech obszarach funkcjonalnych: przestrzennym, gospodarczym oraz społecznym.

Na jej podstawie procesy rewitalizacji ograniczone zostały obszaru strefy Centrum miasta [Uchwała Rady Miejskiej Nr 645/2006 z 30 sierpnia 2006 roku]. Uwzględniony został również element partycypacji społecznej – na stronie internetowej miasta umieszczona została ankieta dotycząca programu rewitalizacji oraz biuletyn informacyjny i karta projektowa [LPR, 2006, s. 8].

W LPR na lata 2007-2013 do najważniejszych celów rewitalizacji zaliczono ożywienie społeczno-gospodarcze, uzyskanie ładu przestrzennego i estetyki miasta, poprawę wizerunku i tożsamości lokalnej mieszkańców, ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego miasta oraz rozwój turystyki i kultury w oparciu o jego zasoby, poprawę standardu zasobów mieszkaniowych oraz integrację mieszkańców, zapobieganie i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu oraz marginalizacji gospodarczej i przestrzennej poprzez m. in. poprawę bazy kulturalno-sportowej umożliwiającej rozwój aktywności mieszkańców miasta oraz poprawę bezpieczeństwa zbiorowego i osobistego mieszkańców [LPR, 2006, s. 60]. Celem bezpośrednim procesu rewitalizacji realizowanych na zdegradowanych obszarach miejskich, przemysłowych i powojkowych miało być ożywienie społeczno-gospodarcze w ramach pięciu strategicznych celów. W programie rewitalizacji zaproponowano realizację projektów, co do których będzie możliwe zapewnienie dofinansowanie z Unii Europejskiej do 85% wartości kosztów kwalifikowanych [s. 61]. W toku konsultacji społecznych przeprowadzonych w trakcie opracowywania programu wyodrębniono 8 najlepiej przygotowanych i najbardziej realnych projektów, dokonując „wyboru pomiędzy działaniami stricte doraźnymi a działaniami, które w długiej lub średniej perspektywie czasowej przyczynią się do polepszenia funkcjonowania i zwiększenia atrakcyjności całego obszaru poddanego rewitalizacji” [s. 62].

Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Grodzisk Mazowiecki 2014-2020 (Aktualizacja), podobnie jak w okresie wcześniejszym, stanowić miał podstawę formalną do ubiegania się o środki w okresie programowania 2014-2020 w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020. Rewitalizacja rozumiana była jako „proces przemian przestrzennych, społecznych i ekonomicznych w zdegradowanych dzielnicach, przyczyniający się do poprawy jakości życia ich mieszkańców, przywrócenia ładu przestrzennego, gospodarczego i odbudowy więzi społecznych. Obejmuje ona kompleksowe działania techniczne, społeczne i ekonomiczne, mające na celu przywrócenie dawnej świetności oraz zapewnienie rozwoju określonego obszaru” [LPR, 2015b, s. 3].

Uwzględniono przy tym trzy rodzaje działań – analogicznie do wcześniejszego dokumentu z 2006 roku (modernizacja, remont i rewaloryzacja). W nowym dokumencie podkreślono konieczność aktywizacji społecznej i gospodarczej obszarów miejskich, stymulowanie współpracy środowisk lokalnych poprzez tworzenie zachęt do rozwijania nowych form aktywności gospodarczych, zwiększenie potencjału turystycznego i kulturalnego miasta, nadanie obiektom i terenom zdegradowanym nowych funkcji, przeciwdziałanie zjawiskom wykluczenia społecznego oraz adaptację i rewaloryzację infrastruktury niezbędnej do prowadzenia działalności gospodarczej przy równoczesnej trosce o ochronę środowiska naturalnego i zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy [LPR, 2015b, s. 19]. Obszar rewitalizacji ograniczony został granicami miasta (łącznie 1.319 ha, czyli 12,28% powierzchni gminy), przy czym działania zaplanowane w ścisłym centrum miasta dotyczyć miały poprawy infrastruktury społecznej (budowa obiektów kultury) oraz ochrony i rewitalizację dziedzictwa kulturowego (renowacja, konserwacja i adaptacja obiektów zabytkowych dla celów kulturalnych i turystycznych). Działania podejmowane poza centrum miasta służyć miały z kolei przeciwdziałaniu marginalizacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej peryferyjnych obszarów miasta [LPR, 2015b, s. 25]. W ten sposób wyznaczono sześć podobszarów, które zamieszkiwało łącznie 28,4% mieszkańców gminy.

Kolejne zmiany w podejściu do procesu rewitalizacji nastąpiły w październiku 2015 roku, kiedy w życie weszły przepisy ustawy o rewitalizacji. Lokalny Program Rewitalizacji [LPR, 2016a i 2016b] po raz pierwszy uwzględniał tereny wiejskie gminy. Obok wskazanych wcześniej sześciu podobszarów wyznaczonych na terenie miasta proces rewitalizacji objąć miał 3 podobszary na terenach wiejskich gminy.

Co przyniesie przyszłość?

Samorząd Grodziska Mazowieckiego musi liczyć się z ograniczeniami w zakresie inwestycji w elementy infrastruktury drogowej, do których należą również parkingi. Ten rodzaj infrastruktury będzie mógł zostać ujęty jako element rewitalizacji, ale tylko wówczas kiedy stanowić będzie nieodłączny element większego projektu w obszarze turystyki, kultury i dziedzictwa kulturowego lub fizycznej regeneracji wyłącznie na obszarach miejskich. Szczególne znaczenie dla procesów rewitalizacji ma wprowadzenie nowej zasady „nie czyni poważnych szkód” (DNSH – *do no significant harm*). W jej ramach będą realizowane działania, które nie czynią poważnych szkód dla celów środowiskowych.

W rozporządzeniu nr 2020/852 podkreślono, że fundusze powinny wspierać działania respektujące standardy i priorytety klimatyczne i środowiskowe UE. W praktyce oznacza to, że „nie będzie możliwości finansowania projektów przewidujących wycinkę drzew i krzewów lub zwiększanie powierzchni nieprzepuszczalnych w miastach (placów, rynków itp.), chyba że udokumentowano zagrożenie z ich strony, np. w wyniku spróchnienia”.

Rewitalizacja w nowym ujęciu powiązana została w sposób bezpośredni ze zintegrowanym rozwojem regionalnym. W ramach polityki spójności w latach 2021-2027, na mocy przepisów z art. 28 rozporządzenia 2021/1060 zintegrowany rozwój regionalny realizowany będzie w jednej z trzech form: zintegrowane inwestycje terytorialne (ZIT), rozwój lokalny kierowany przez społeczność (RLKS) lub inne narzędzie terytorialne wspierające inicjatywy opracowane przez państwo członkowskie (inne instrumenty terytorialne (IIT)). Projekty rewitalizacyjne wdrażane będą w ramach tego ostatniego instrumentu. Ujęcie rewitalizacji w takiej formie powoduje ograniczenie możliwości finansowania wielu dotychczas realizowanych w ramach rewitalizacji przedsięwzięć.

Podsumowanie

Samorząd odgrywa kluczową rolę w procesie rewitalizacji. To właśnie władze lokalne mają możliwość identyfikacji potrzeb społeczności oraz wdrażania działań, które będą odpowiadały na te potrzeby. Dzięki współpracy z mieszkańcami, samorząd może kreować atrakcyjne i przyjazne przestrzenie, które będą służyły wszystkim. Innowacyjne podejście do projektowania przestrzeni publicznych pozwala na wykorzystanie nowoczesnych technologii oraz zrównoważonych rozwiązań, co w dłuższej perspektywie przekłada się na lepszą jakość życia. Podejmując działania w zakresie rewitalizacji, władze Grodziska Mazowieckiego muszą mieć na uwadze perspektywę długofalową. Zmiany w przestrzeni miejskiej powinny być przemyślane i planowane tak, aby odpowiadały nie tylko bieżącym potrzebom, ale także przyszłym wyzwaniom. Dlatego istotne jest, aby – tak jak w przeszłości – prowadzony był otwarty dialog z mieszkańcami oraz ekspertami. Warto zastanowić się, czy obecne działania są zgodne z potrzebami mieszkańców oraz czy rzeczywiście przyczyniają się do poprawy jakości życia w Grodzisku. W przeciwnym razie, kolejne projekty mogą jedynie powiększać deficyt budżetowy.

Bibliografia

- LPR (2006), Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Grodzisk Mazowiecki,
LPR (2015a), Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Grodzisk Mazowiecki 2014-2020, Uchwała Nr 231/2015 z dnia 23 września 2015 roku w sprawie przyjęcia Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Grodzisk Mazowiecki.
LPR (2015b), Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Grodzisk Mazowiecki 2014-2020 (Aktualizacja), Uchwała Nr 251/2015 z dnia 28 października 2015 roku w sprawie przyjęcia Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Grodzisk Mazowiecki (Aktualizacja).
LPR (2016a), Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Grodzisk Mazowiecki 2014-2020 (Aktualizacja), Uchwała Nr 300/2016 z dnia 27 stycznia 2016 roku w sprawie przyjęcia Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Grodzisk Mazowiecki 2014-2020 (Aktualizacja).
LPR (2016b), Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Grodzisk Mazowiecki 2014-2020 (Aktualizacja), Uchwała Nr 383/2016 Rady Miejskiej w Grodzisku Mazowieckim z dnia 18 lipca 2016 roku w sprawie przyjęcia Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Grodzisk Mazowiecki (Aktualizacja).

© Akademia Nauk Stosowanych im. Haliny Konopackiej w Pruszkowie,
wydawnictwo@ans.pruszkow.pl

ISSN 2957-1359

Adres autora: m.pytlak@onet.pl